

دلایل وجود معاد از دیدگاه قرآن

مشرکان زمان جاهلیت، زندگی را محدود به دنیا می‌دانستند و منکر جهان پس از مرگ بودند؛ قرآن کریم باور ایشان را چنین یادآور می‌شود:

﴿وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُم بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ﴾^۱

آنان می‌گفتند: چیزی جز همین زندگی دنیای ما در کار نیست؛ گروهی از ما می‌میرند و گروهی جای آنها را می‌گیرند؛ و جز طبیعت و روزگار، ما را هلاک نمی‌کند. آنان به این سخن که می‌گویند علمی ندارند، بلکه تنها حدس می‌زنند [و گمانی بی‌پایه دارند].

همچنین می‌گفتند:

﴿إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَتُنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُشْرِرِينَ﴾^۲

۱. جاثیه: ۲۴.

۲. دخان: ۳۵.

مرگ ما جز همان مرگ اول نیست و هرگز برانگیخته نخواهیم شد. قرآن کریم، عالم پس از مرگ را امری حتمی و ضروری می‌داند و در برابر مشرکان برهانهایی دارد که می‌توان آنها را چنین دسته‌بندی کرد:

۱. عدل الهی

یکی از دلایل قرآن کریم برای ضرورت وجود رستاخیز، محدودیت‌هایی است که در این جهان وجود دارد و مانع از آن است که پاداش نیکوکاران و کیفر گناهکاران چنان‌که باید ادا شود. کسی که صدها نفر را کشته است، چگونه ممکن است در این دنیا تمام کیفر خود را ببیند، در صورتی که تنها یکبار می‌توان او را کشت. کسی که خدمات بی‌شمار به بشریت ارائه داده و جان صدها انسان را نجات داده است نیز نمی‌تواند در این دنیا پاداش شایسته‌ای داد؛ بنابراین، عدالت الهی اقتضا می‌کند تا عالم دیگری وجود داشته باشد که پاداش نیکوکاران و کیفر گناهکاران با دقت محاسبه و داده شود. در آیات متعدد قرآن به این حقیقت اشاره شده است:

﴿وَالْوِزْنَ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ
* وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا
بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ﴾^۱

وزن کردن [اعمال، و سنجش ارزش آنها] در آن روز، حق است. کسانی که میزانهای [عمل] آنها سنگین است، همان رستگاران‌اند. و کسانی که میزانهای [عمل] آنها سبک است، افرادی هستند که

سرمایه وجود خود را، به‌خاطر ظلم و ستمی که نسبت به آیات ما می‌کردند، از دست داده‌اند.

۲. حکمت الهی

اینکه انسان با گرفتاری‌های فراوان، کودکی را به پیری برساند و با مشکلات زیاد زندگی خود را در این عالم اداره کند و با مرگ برای همیشه نابود شود، با هدف آفرینش انسان سازگار نیست. همین معنا از آیات متعدد قرآن کریم استفاده می‌شود. در اینجا برخی از این آیات را یادآور می‌شویم:

﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ﴾^۱

آیا گمان کردید شما را بیهوده آفریده‌ایم و به سوی ما باز نمی‌گردید؟

﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَإِنَّ السَّاعَةَ

لَآتِيَةٌ﴾^۲

ما آسمانها و زمین و آنچه را میان آن دو است، جز به حق نیافریدیم؛ و ساعت موعود [= قیامت] قطعاً فرا خواهد رسید [و جزای هر کس به او می‌رسد].

۳. هدف و حرکت

آفرینش انسان برای هدفی است که رسیدن به این هدف، تنها با حرکت

۱. مؤمنون: ۱۱۵.

۲. حجر: ۸۵.

تکاملی او به سوی آن هدف حاصل می‌شود و بدون پذیرش معاد، قبول هدفی برای آفرینش ممکن نیست. خداوند در بیان این مسیر انسان می‌فرماید:

﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ﴾^۱

ای انسان، تو با تلاش و رنج به سوی پروردگارت می‌روی و او را ملاقات خواهی کرد.

﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾^۲

ما از آن خداییم و به سوی او بازمی‌گردیم.

﴿إِلَىٰ رَبِّكَ يُومِتُكَ الْمَسَاقُ﴾^۳

در آن روز مسیر همه به سوی [دادگاه] پروردگارت خواهد بود.

از این آیات استفاده می‌شود که حرکت صعودی انسان با مرگ متوقف نمی‌شود؛ بلکه در جای دیگری همچنان ادامه می‌یابد.

۴. فطرت

تبیین این برهان، نیازمند دو مقدمه است؛

اولاً: هر گرایش و خواستی که در نهاد انسان وجود دارد، خداوند متعال برای تأمین آن، حقیقتی را در عالم واقع قرار داده است.

ثانیاً: انسان با تمام وجود از مرگ به معنای نیستی گریزان است و خواهان طول عمر؛ بلکه حیات جاویدان است.

۱. انشقاق: ۶.

۲. بقره: ۱۵۶.

۳. قیامت: ۳۰.

بنابراین، عشق به بقا که به طور فطری در انسان‌ها وجود دارد، نشانه روشنی بر وجود زندگی جاویدان محسوب می‌شود. اگر باور به رستاخیز، امری فطری نبود، این حقیقت در طول تاریخ از انسان جدا شده بود. خداوند متعال در این باره می‌فرماید:

﴿لَأُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ * وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ * أَيَحْسَبُ
الانسانُ أَلَّنْ نَجْمَعُ عِظَامَهُ * بَلَى قَادِرِينَ عَلَى أَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ *
بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ * يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ﴾^۱

سوگند به روز قیامت. و سوگند به نفس لوامه؛ وجدان بیدار و ملامت‌گر، [که رستاخیز حق است]. آیا انسان می‌پندارد که استخوانهای او را جمع نخواهیم کرد؟ آری، قادریم که [حتی خطوط سر] انگشتان او را موزون و مرتب کنیم. [انسان شک در معاد ندارد] بلکه او می‌خواهد [آزاد باشد و] مادام‌العمر گناه کند؛ [لذا] می‌پرسد: قیامت کی خواهد بود؟

در تفسیر نمونه در توضیح این آیه چنین آمده است:

«یکی از دلایل وجود معاد، وجود دادگاه وجدان در درون جان انسان است که به هنگام انجام کار نیک، روح آدمی را لبریز از شادی و نشاط می‌کند، و از این طریق به او پاداش می‌دهد و به هنگام انجام کار زشت یا انجام جنایت، روح او را سخت در فشار قرار داده و شکنجه می‌کند، به حدی که گاه برای نجات از

عذاب وجدان، اقدام به خودکشی می‌کند؛ یعنی در واقع وجدان، حکم اعدام او را صادر کرده و او نیز این حکم را به دست خودش اجرا می‌کند.

بازتاب نفس لوامه در وجود انسان‌ها، بسیار وسیع و گسترده و از هر نظر قابل دقت و مطالعه است.

وقتی عالم صغیر - یعنی وجود انسان - در دل خود دادگاه کوچکی دارد، چگونه عالم کبیر با آن عظمتش، محکمه عدل عظیمی نخواهد داشت؟

از اینجاست که ما از وجود وجدان اخلاقی، پی به وجود رستاخیز و قیامت می‌بریم و نیز از همین جا رابطه جالب این دو سوگند روشن می‌شود و به تعبیر دیگر سوگند دوم دلیلی است بر سوگند اول.^۱

۵. بقای روح

قرآن کریم در آیات متعدد درباره بقای روح سخن گفته است و این آیات، از دلایل وجود معاد است؛

﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ﴾^۲

۱. تفسیر نمونه: ج ۲۵، ص ۲۷۶.

۲. بقره: ۱۵۴.

و به آنها که در راه خدا کشته می‌شوند، مرده نگویید؛ بلکه آنان
زنده‌اند؛ ولی شما نمی‌فهمید!

برای اینکه تصور نشود دستور خداوند متعال بر اینکه به شهدا مرده نگویید،
یک تشریفات است، در آیهٔ دیگری فرمود: حتی در ذهن خودتان نیز چنین فکری
را راه ندهید:

﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ
يُرْزُقُونَ﴾^۱

هرگز گمان مبر کسانی که در راه خدا کشته شدند، مردگان‌اند؛ بلکه
آنان زنده‌اند، و نزد پروردگارشان روزی داده می‌شوند.^۲

۱. آل عمران: ۱۶۹.

۲. در تدوین این پیام از مقاله علی اصغر همتیان در مجله اندیشه نوین دینی، شماره ۱۸، استفاده شده.